

JUBILEJ SLOVENSKE DIALEKTOLOGIJE

Pričujoča predstavitev specifične, v sodobni slovenistični znanosti manj popularne, a ne manj pomembne slovenistične jezikoslovne raziskovalne panoge ima namen razpojno osvetliti njena teoretična izhodišča, raziskovalne pristope, metode, cilje in namene ter izpostaviti raziskovalni delež jubilaranta — sedemdesetletnega zaslužnega profesorja za dialektologijo in zgodovinsko slovnico slovenskega jezika, akademika Tineta Logarja.

Vodilni slovenski dialektolog prof. dr. Tine Logar, raziskovalec, opisovalec in razlagalec slovenskega jezika v njegovi narečno izrazito razčlenjeni glasoslovno-oblikoslovni in prozodični zgradbi, dolgoletni uspešni pedagog na FF in sodelavec treh mednarodnih dialektoloških raziskovalnih projektov (OLA — Slovanski lingvistični atlas, ALE — Evropski lingvistični atlas in Mediteranski lingvistični atlas), je prvi znanstvenik v zgodovini slovenske dialektologije, ki se je kot specialist žioljenjsko posvetil proučevanju slovenskih narečij. Dano mu je bilo, da je narečni razvoj spremljal z osebno izkušnjo na celotnem slovenskem jezikovnem ozemlju, ga kot mentor diplomskih, magistrskih nalog in disertacij zasledoval v delu svojih učencev, ga soočal s spoznanji in dosežki svojih predhodnikov v že dokaj obsežni, v enem stoletju nastali strokovni literaturi, prvenstveno zgodovinsko razlago jezikovnih dejstev pa podrgel novim metodičnim preobrazbam funkcijskega strukturalističnega jezikoslovja, ki svojo pozornost osredinja na jezikovno enočasnost — sinhronijo.

Vse te sestavine so prisotne v Logarjevi raziskovalni sintezi, doseženi na glasoslovno-oblikoslovni ravni ter v prozodiji. Predstavljena je v zadnjem desetletju v štirih, na videz po obsegu skromnih publikacijah: Slovenska narečja — Besedila, Kondor št. 154, Ljubljana 1975; Konzonantski sistemi v slovenskih narečjih, Zbornik XIV. seminarja za SJKL, Ljubljana 1978; Fonološki opisi govorov, zajetih v OLA, Sarajevo 1981 (Slovenski jezik: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem ter opisi točk: Solbica (OLA 1), Ošne pri sv. Lenartu (OLA 2), Sv. Križ (OLA 3), Šmartno v Brdih (OLA 4), Srednja vas v Bohinju (OLA 7), Horjul (OLA 8), Dragatuš (OLA 15), Potoče (OLA 146), Kneža (OLA 148), Gornji Senik (OLA 149)); Slovenski dialekti — temeljni vir za rekonstrukcijo razvoja slovenskega jezika, JiS 29 (1983/84); nova Dialektološka karta slovenskega ozemlja (skupno s pokojnim J. Riglerjem), Ljubljana 1983.

Ob njegovem jubileju želimo slavistično javnost opozoriti na njegovo delo, ki zajema ves slovenski jezikovni prostor (doma in v zamejstvu), na problematiko izzivalen raziskovalni obseg, kot tudi na metodološko preobrazbo stroke na temeljih strukturalnega jezikoslovja, kar vse bodo nedvomno do potankosti spoznali in objektivno ovrednotili njegovi neposredni dialektološki učenci.

Ob pomembnih dosežkih je pomisliti tudi na nadaljnje raziskovalne naloge stroke in njene razvojne možnosti. Jubilarntova dela na novo vzpodbujajo raziskovalno radovednost, stremljenja po še izčrpnjšem zajetju narečnega jezikovnega gradiva preostalih jezikovnih ravnin (oblikoslovne, besedotvorne, skladske, besediščne) ne le v zemljepisnem prostoru, pač pa tudi v socialnem jezikovnem razponu, v središčih, kjer se neprestano soočajo narečne proine starih zemljepisnih (vaških) narečij s sociodialekti najrazličnejših stanovskih skupin ter se prepletajo tudi s pojavi neslovenskega jezika

(doma s prvini srbohrvaščine, v zamejstvu italijanščine, nemščine in madžarščine). Živi jezik nikoli ne miruje, je v neprestanem razvoju, se ne »zasedi« tako kot včasih knjižni, ki je pod normativno določenim, vodenim nadzorom jezikoslovcov in jezikovnih ustvarjalcev vseh funkcijskih jezikovnih vrst. Narečni jezikovni pojavi vseh jezikovnih ravnin se v sodobnosti neprestano soočajo z ravninami knjižnega sestava in raznimi »oblikami« središčnih govorov že zunaj vaškega okolja. Nastajajo novi soodnosi, ki preusmerjajo tudi zemljepisne narečne jezikovne sestave, vplivajo pa tudi na knjižni jezik, zlasti na njegovo skladnjo in besedišče (npr. na umetnostna in publicistična besedila). Priča smo novi lažinarečni naračnanosti popevkarstva, ki preko jezika želi ponazarjati avtentičnost in življenjsko neposrednost slovenskega človeka v našem jezikovnem prostoru in družbenem okolju. Problemske razsežnosti dialektologije slovenskega jezika se pred našimi očmi spreminjajo. Ker je »porršinski« oris jubilentove znanstvenoraziskovalne in pedagoške dejavnosti že prispevalo dnevno¹ in strokovno² časopisje, o svojem življenjskem delu pa je jubilent spregovoril tudi sam,³ ter je njegovo delo na področju jezikoslovne geografije, problemski razpon njegovih raziskav in dialektološka mentorska dejavnost razvidna iz tu objavljenih bibliografije, se ob tej priložnosti zdi smiselno v kratkih potezah orisati »notranjo rast« slovenistične dialektološke stroke ter ob razčlembi spreminjajočih se teoretičnih podstav ter iz njih izhajajočih metodoloških pristopov in namenov raziskovanja narečij slovenskega jezika v 150 letih podčrtati dosežene rezultate jubilanta.

Kažejo se v doseženi natančni, podrobni klasifikaciji slovenskega jezika na narečja in govore v območju slovenskih narečnih skupin, katere poskusi segajo v leto 1841 (Sreznovski prvi, Florinski 1894 drugi), ustrezne jezikovne zemljepisne in sociolingvistične vidike narečnega »razmejevanja« na podlagi določenega števila izoglos (predvsem dolgi naglašeni vokalizem in naglasni zakoni) pa je končno določil šele F. Ramovš ob svoji zasnovi Karte slovenskih narečij (Ljubljana 1931) — bolj na podlagi posrednih podatkov kot celovitih terenskih raziskav. Te so edine mogle izpopolniti tudi spoznanja o vzrokih tako raznovrstnih razvojev v obsegu vprašanj, zajetih v vprašalnici za SLA in OLA, pojem sestava (strukture) pa je omogočil pogosto drugačno razlago sodobnega stanja in zgodovinskega razvoja posameznih pojavov na glasoslovno-oblikoslovni ravnini, odkril stalnice in spremenljivke, ki usmerjajo razvojno spreminjanje glasovja po slovenskih narečjih. Novo metodo interpretacije sta vzporedno razvijala T. Logar in J. Rigler ter v 60. letih dosegla raven mednarodne dialektološke fonološke vede.⁴

Podobno kot druge jezikoslovne raziskovalne discipline, ima tudi dialektologija slovenskega jezika v enočasni (sinhroni) in raznočasni (diahroni) podobi zanimivo zgodovino, ki se začne že v prvi polovici 19. stol.⁵ V posebnih slo-

¹ F. Jakopin, Tine Logar sedemdesetletnik, Delo 11. II. 1986.

² M. Orožen, Profesor dr. Tine Logar — sedemdesetletnik, JiS 31 (1985/86), št. 6, 205—207.

³ T. Logar, Vsak kulturni narod bi moral poznati samega sebe, Pogovor Naših razgledov, Naši razgledi XXXV, št. 4 (819), 28. II. 1986. — *Isti*, Delo za Slovanski lingvistični atlas; predavanje na Lingvističnem krožku Filozofske fakultete, Ljubljana 1986; izide v JiS.

⁴ J. Toporišič, Delo Jakoba Riglerja, SR 35 (1985), št. 4, 419—442.

⁵ Obsežna strokovna literatura o predmetu glej J. Toporišič, Slovenska slovnica, Slovenski jezik v času, Maribor 1984, 679—684.

venskih razmerah je zaznamovana zelo »uporabno«. Ob napornih prizadevanjih za določanje enotne slovenske knjižne norme se je vse bolj razkrivala razvojna raznovrstnost jezikovnih pojavov, prepoznavana najprej preko razlikovalnega besedja (stične sopomenke) nato razlikovalnega glasovja. Lahko rečemo, da je neposredni povod za njen razvoj (kot posebno raziskovalno smer v slovenistiki) Kopitarjeva slovnica.⁶ Ob soočanju lastne jezikovne stvarnosti (v pisni in govorni različici) z jezikovnim opisom »kranjskega« (knjižnega) jezika kontrastivno prepoznava predvsem različne, odstopajoče pojave tako koroški (U. Jarnik) kot štajerski Slovenc̃ (L. Smigoc, kasneje P. Dajnko). Predmet raziskovanja so razlikovalne »slovnice zgradbe« deželnih jezikov v primerjavi s središčno knjižno tradicijo⁸ in živo »slovensko« besedo. Zvest o različnem razvoju slovenskega jezika je vzbudila zbiranje narečnega besedja za »celotni« slovar slovenskega jezika. Predmet kontrastivnega prepoznavanja sta tako celotna slovnica in besedišče slovenskega »ljudskega jezika«. Vzorednice posameznih pojavov s »slovanskimi narečji« prve zapisovalce slovenskih govorov⁹ na poseben način vznemirjajo; različni narečni razvojni rezultati na glasoslovni ravnini vzbujajo polemična razpoloženja o prestižnih pravicah jezikovnih pojavov v knjižnem jeziku.¹⁰ Ko zmaga zvest o slovenskem knjižnem jeziku kot enotnem sestavu (na glasoslovno-oblikoslovni ravnini na etnološko-zgodovinski podlagi), postanejo slovenska narečja predvsem predmet samostojnih znanstvenih raziskav — vse do naših dni.

Že v 50. letih 19. stol. se pri Slovencih formira dialektologija kot samostojna raziskovalna veda;¹¹ njeni rezultati služijo prikazu sorodstvenih razmerij do »staroslovenščine« in drugih slovanskih jezikov. Metodološko izhodišče opisa »Miklošičeva« »staroslovenska« in primerjalnoslovanska znanstvena dela.¹² Prepoznavanje in zajetje narečnih jezikovnih pojavov (glasoslovja in oblikoslovja) poteka ob soočanju s »staroslovenskim izhodiščnim sestavom« (9.—10.

⁶ J. Kopitar, Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Ljubljana 1808/1809.

⁷ F. Kidrič, Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1808—1813, Znanstveno društvo, Ljubljana 1934.

⁸ O. Gutschman — U. Jarnik, Windische Sprachlehre (6. predelana izdaja), Celovec 1829; J. L. Smigoc, Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre, Gradec 1812. P. Dajnko, Lehrbuch der Windischen Sprache, Gradec 1824; F. Metelko, Lehrgebäude der Slovenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen, Ljubljana 1925.

⁹ U. Jarnik, *Obraz slovenskoga narčja u Koruškoj, Kolo, Zagreb 1842, 40—57.* Opozarja na posamezne glasoslovne, oblikoslovne pojave, skupne s poljskim in češkim »narečjem«. Zanimivo je, kako koroška »razrečja« (I, II, III) deli po pripadnosti k škofijam oziroma po starih dekanijskih mejah ter po »šopu« izoglos, po določeni količini med seboj razlikovalnih pojavov.

¹⁰ Znana »abecedna vojska« v zvezi s poskusi uveljavitve dveh abecednih izboljšav, dajničice in metelčice, ki sta vsaka v svojem »deželnem narečnem prostoru« bolje ustrezali sinhronemu glasoslovnemu stanju kot že zgodovinsko »obremenjena« boho-ričica ter se skušali uveljaviti v letih od 1825 do dokončne prepovedi 1838 (dajničice).

¹¹ Prvi metodološko jezikoslovno pogojeni narečni opis je prispeval M. Valjavec, Proben der Slovenischen wie es um Predvor in Oberkrain gesprochen wird, Sechster Jahres-Bericht des K. K. Ober-Gymnasiums zu Warasdin, Zagreb 1858, 7—16 (x—20).

¹² Upoštevanje slovenskega jezikovnega (knjižnega in narečnega) gradiva v Miklošičevi primerjalno-slovanski obravnavi slovnice in slovarja je slovenskemu jeziku zagotovilo trajno upoštevanje v slavistični znanosti. V času, ko so se Slovenci bojevali za narodnostni obstoj in samostojnost, je bilo to tudi pomembno politično dejanje.

stoletje), ki služi rekonstrukciji praslovanščine — soodloča pa tudi pri oblikovanju slovenske knjižne norme.

Iz Miklošičeve interdisciplinarnost upoštevajoče slavistične jezikoslovne šole na Dunaju (jezik, zgodovina, etnologija, književnost, jeziki v stiku) oziroma zgodovinsko primerjalne metode so izšli trije pomembni znanstveniki, raziskovalci — slovenisti, ki so s svojim raziskovalnim delom polagali temelje slovenski dialektologiji kot samostojni slovenistični raziskovalni veji,¹³ s specifičnimi raziskovanji pa (npr. Valjavčeve narečne naglasne raziskave) omogočili rešitev enega izmed bistvenih vprašanj knjižnega jezika — in s tem tudi pravorečja —: normiranja naglasnega mesta in drugih prozodičnih zakonitosti slovenskega knjižnega jezika. Uporabnost Valjavčevih in Škrabčevih raziskovanj narečnega naglasa¹⁴ je zunaj vsakega dvoma, saj je po njunih dognanjih tudi besedišče Pleteršnikovega slovarja dobilo svojo prozodično podobo. Srečen slučaj! Oba sta bila pripadnika osrednjih narečnih skupin (Valjavec gorenjske, Škrabec dolenske), za katere so značilne zelo podobne prozodične lastnosti (kakovostna, kolikostna, tonemska nasprotja, ohranitev istih arhaičnih naglasnih tipov), te pa so se (razen neobveznega tonemskega naglasa) uveljavile tudi v knjižni normi, preden so bila v tem pogledu vsa slovenska narečja ustrezno raziskana.¹⁵

V 80. letih 19. stol. so se v dialektologiji uveljavili novi jezikoslovni nazori mladogramatične šole. Brezizjemnost delovanja glasoslovnih pravil, ki postaja načelo jezikovne analize in razlage jezikovnih pojavov, določa dialektološkim raziskavam nove cilje. Narečni rezultati so pripomoček za spoznavanje, rekonstrukcijo jezikovne praoblike; etape njenega razvoja so zasledovane v izpričanih zgodovinskih besedilih. Smithova »valovna teorija« je razbila tudi pojem narečne, celo jezikovne meje, k čemur je pripomogla »izključitev« prej veljavnih zunajjezikovnih dejavnikov pri razlagi jezikovnih dejstev.

Skladno s temi postavkami raziskuje že Jagičev učenec V. Oblak slovenska in druga južnoslovenska narečja (koroška, primorska, prekmurska; hrvaška čakavska in makedonska), katerih pojave sooča z glasoslovno-oblikoslovnimi vrednostmi slovenskih zgodovinskih besedil in zapisov. Dialektološki podatke služi rekonstrukciji razvoja, genezi pojava, ne normativnim določitvam knjižnega je-

¹³ M. Valjavec je od zapisovanja ljudskega slovstva prešel k inventarizaciji, opisu in razlagi narečnega naglaševanja (besednovrstno-oblikoslovnega) v gorenjski narečni skupini. Prim. razprave v nadaljevanjih Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku, Rad JAZU 1878—95. Sklepna razprava Glavne točke o naglasu knjižne slovenščine, Rad JAZU 1897, knj. 132. — K. Štrekelj je izdelal pod Miklošičevim mentorstvom prvo disertacijo iz slovenskega narečnega glasoslovja, habilitacijo pa iz narečnega oblikoslovja: Phonologie der Görzer Mittelkarstdialects in ihren Grundzügen dargestellt, 1884; Morphologie der Görzer Mittelkarstdialectes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, 1886. — M. Pleteršnik predvsem kot avtor obsežnega, po različnih vidikih zbranega narečnega besednega gradiva z vsega slovenskega ozemlja v Slovensko-nemškem slovarju (1894—95); urejal ga je 12 let ter ga enotno »poknjžil«.

¹⁴ M. Valjavec, Glavne točke o naglasu knjižne slovenščine, Rad 132; — S. Škrabec, O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi, 1870.

¹⁵ O upravičenosti tonemskega naglaševanja v knjižnem jeziku je podvomil predvsem A. Breznik. Na podlagi lastnih narečnih raziskav je ugotovil, da je tonemsko naglaševanje v slovenskem jezikovnem prostoru v »manjšini«. Poznajo ga pretežno gorenjska, koroška in seveda dolenska narečja (pa tudi del primorskih). O tem J. Solar, Spretna beseda, Zivljenje besed, Maribor, 1967, 5—81.

zika. Ta pogled je Oblaku omogočil dokaj točno časovno določitev nastanka slovenskih narečij (10.—14. stoletje); zasnoval je predvsem zgodovinsko dialektologijo slovenskega jezika, izogibal pa se je vprašanjem klasifikacije slovenskih narečnih skupin, narečij v slovenskem jezikovnem prostoru. Zakaj? Jezikovne novote v jezikih in narečjih se širijo v krogih, podobnih valovanju vode, ki jo povzroči na mirni vodni gladini padec kamna. Presečišča izoglos (izomorf, izoleks) so odvisna od moči inovacij in se ne pokrivajo z ostro določenimi (sociolingvističnimi ali političnimi, etničnimi) mejami. Dialekti prehajajo v dialekte oz. sorodne jezike brez jasno določljivih mejá, preko vmesnih, prehodnih dialektov (nova Oblakova geneza hrvaške kajkavščine kot prehodnega dialekta med slovenščino in štokavščino). Oblakov poskus tipološke klasifikacije sodobnih slovenskih govorov po izoglosi za razvoj dolgega polglasnika spreminja jezikovno razvojno (in sociolingvistično) utemeljeno delitev slovenskega jezikovnega prostora na podlagi razvoja dolgega jata (Miklošič). Poskus opredelitve narečij ali narečnih skupin na podlagi posamičnih refleksov dolgega naglašenege vokalizma ni uspel. Z vidika sodobnega pojmovanja narečnega glasoslovnega sestava kot celote se zdi vendarle vprašljiva Oblakova »makedonska teorija«, temelječa na kontinuiteti nekaterih glasoslovnih pojavov starocerkvenoslovanskega knjižnega jezika v govoru Suho v solunski okolici (refleksi za č, q, ž, 6 št, žd);¹⁶ važna bi bila tudi kontinuiteta sistemskih pojavov na oblikoslovnih ravnini, v besedišču, posebej v obrednem izrazju . . .

Jugoslavist, starocerkvenoslavist in slovenist V. Oblak je v Gradcu predaval le krajšo dobo (1893/94—95). Prezgodnja smrt mu ni dopustila, da bi bil slovensko dialektologijo preoblikoval in obogatil po smernicah J. Baudouina de Courtenaya, nasprotnika mladogramatikov, s katerim je bil v pismenih stikih. Teoretična izhodišča, po katerih je sočasne dialektološke raziskave poljskega jezika, pa tudi slovenske govore, opisoval in pojave vrednotil, opredeljuje zgodovina jezikoslovja kot »psihofiziološke«.¹⁷ Odkril je oblikovno in funkcijsko plat glasu, zato velja za predhodnika fonologije in strukturalnega jezikoslovja.¹⁸ Če samo odpremo razpravo *Der Dialekt von Cirkno*¹⁹ (Kirchheim), vidimo, da je njegovo izhodišče sinhrono. Glasovni inventar, zajet v obsežnem gradivu, je izhodišče; glasovne vrednosti so opazovane pozicijsko, glede na (ne)naglašenost, ter soočane z zgodovinskim izvorom, kar omogoča določitev enočasnega glasoslovnega sestava, ki je v ospredju pozornosti sodobne fonologije. V metodološkem pogledu je bila tako sijajna priložnost zamujena. Dialektologijo kot slovenistično raziskovalno vedo je za Oblakom v Gradcu razvijal Miklošičev učenec K. Štrekelj (od 1896/7 do 1912). Njegov slovenistični seminar je sploh zametek slovenističnih raziskovalnih disciplin: dialektologije, zgodovinske slovnice slovenskega jezika in etnologije (na podlagi ljudskega slovstva, predvsem narodne pesmi), o čemer priča zanimiv arhiv ohranjenih diplomskih in seminarskih nalog v tamkajšnjem Inštitutu za slavistiko. Štrekelj je po lastnem zgledu očitno dajal prednost potrebnim monografsko zasnovanim narečnim opisom, ki so jih prispevali slušatelji z raz-

¹⁶ V. Oblak, Dr. K. Glaser, Zgodovina slov. slovstva, I. del, 237—246, 306—317 (V Gradcu 1895); Nekaj opazk k dr. Glaserja »Odgovor«, Ljubljanski zvon 1895.

¹⁷ M. Ivič, Pravci u lingvistici, Ljubljana 1963.

¹⁸ J. Basara, M. Szymczak, Jan Baudouin de Courtenay, O języku polskim, Varšava 1984 (uvod).

¹⁹ AslPh 1884, 1885, 103—119, 274—290, 432—462.

ličnih narečnih področij Slovenije. Natisnjene so celo tri disertacije iz slovenske dialektologije,²⁰ pa tudi druge rokopisne naloge spričo že sto let starega gradiva pridobivajo na svoji že zgodovinski vrednosti. Štreklja je zanimalo tudi narečno besedišče, ki pa ga je raziskoval z vidika dvojezičnosti oziroma medjezikovnih kulturnih stikov, iščoč etimološko podobo besedja, pa tudi krajevnih imen, kar je prispevalo k nekaterim utemeljitvam pravopisa. Njegov sodobnik Škrabec je predosem z vidika potreb normiranja knjižnih pojavov spoznaval tako narečni kot zgodovinski knjižni razvoj slovenskega jezika. Štrekelj je bil dolgoletni mentor A. Brezniku, ki je tudi preko slovenskega ljudskega slovstva in dialektologije našel pot v problematiko slovenskega knjižnega jezika. Naglasna vprašanja je raziskoval v osrednjih narečnih skupinah, besedišče knjižnega jezika v razvojno-zgodovinski perspektivi. Štrekljeva žibljenska pot, izpolnjena z dostojnimi znanstvenimi slovenističnimi dosežki, se je iztekala ob prodoru novih idej in raziskovalnih razsežnosti v narečnem spoznavanju jezika.

Novost pomenijo prvi lingvistični atlasi²¹ kot domena zemljepisnega, področnega jezikoslovja. Zemljepisna razprostranjenost glasoslovnih pojavov in besed postaja na nov način predmet zanimanja dialektologov. Prav v tem času je z Dunaja prišel v Gradec iz Jagičevega seminarja F. Ramovš. Njegova slovenistična raziskovalna nagnjenja se nedvomno navezujejo na Štrekljevo dialektološko »zapuščino« v Gradcu, saj je kot pomožni asistent Meringerja gotovo imel dostop do zbranega slovenističnega gradiva Štrekljevih slušateljev. Štrekljeva primerjalno-zgodovinsko, kulturološko naravnana raziskovalna načela ter izhodišča mladogramatikov je ob temeljitem jezikoslovnem študiju izpopolnil s teoretičnimi smernicami nove jezikoslovne smeri, neolingvistike (G. Bartoli, jezikovni individualizem), ter z nazori francoske psihofiziološke in sociološke šole (A. Meillet); posebej je njegovo pojmovanje glasoslovnega razvoja zaznamovano s spoznanji sočasne vede — eksperimentalne fonetike (Sievers). Tako se je na poglobljen način ponovno posvetil raziskovanjem slovenskega jezika v njegovi prostorski, narečni, in časovno-zgodovinski razvojni razčlenjenosti (glasoslovno-oblikoslovnih pojavov). Pomanjkanje strokovnjakov raziskovalcev za vse slovenistične usmeritve, ki so se začele oblikovati še v Miklošičevi šoli, je v novih slovenskih razmerah (po ustanovitvi slovenske Univerze in Slavistike v Ljubljani 1919) privedlo do preblade Ramovševe raziskovalne usmeritve tudi ob študiju slavistike. Ramovševa domišljena, znanstveno naravnana zasnova stroke in napisana dela iz dialektologije slovenskega jezika in zgodovinske slovnice zgovorno pričajo, kaj vse mora na Slovenskem opraviti en sam človek. Ramovš je prvi skušal ponovno celostno in sistematično opisati ter osvetliti razvoj narečnih jezikovnih pojavov, obenem se je ponovno vrnil k vprašanju klasifikacije slovenskih narečij. Pri tem je

²⁰ J. Tomišek, Narečje v Bočni in njega sklanjatev, Jahresbericht des K. K. Kaiser Franz Joseph — Staatsgymn. in Krainburg, 1903, 3—27. — K. Oswald, Zur Phonetik des Dialectes von Polstrau, 44. Jahresbericht des K. K. Staatsgymn. in Görz 1904. — A. Breznik, Die Betonungstypen des slovenischen Verbuns, AslPh XXXII, 399—454. — Dokaz »dvodimenzionalnih« Štrekljevih raziskav slovenskega jezika je tudi njegova Historična slovnica slovenskega jezika; posmrtno izdal Odbor Zgodovinskega društva v Mariboru, 1921.

²¹ Prve lingvistične atlase so izdali germanisti oziroma romanisti, npr. G. Wenker, Deutscher Sprachatlas 1876; klasično delo svetovne dialektologije ostaja L'Atlas linguistique de France J. Gilliérona (1902—12).

upošteval zunajjezikovne dejavnike (zgodovinske, družbene, zemljepisne), ki se dokaj dobro skladajo s »splošnim akustičnim vtisom«²² govorov, na podlagi le-teh pa so bili razkriti tisti glasoslovnih in prozodičnih pojavi, ki postanejo kriterij za relatično prostorsko določanje narečnih skupin, narečij, govorov — vse do individualne jezikovne ubeseditve kot vira fonetičnih glasoslovnih sprememb (rednih in izrednih). Razpoložljivo narečno gradivo, zbrano priložnostno na terenu ter zajeto iz dosegljivih dialektoloških virov (posrednih), je omogočilo zanimivo sistematično oznako slovenskih narečij v *Dialektih* (1935) in izdelavo prve dokaj ustrezajoče Karte slovenskih narečij (1931). V uvodu je predstavljen tudi Ramovšev raziskovalni nazor: »Jezikovnim dejstvom bi točno odgovarjalo le natančno kartografsko podajanje razširjenja vsakega posameznega dialektološkega pojava; to delo bo prej ali slej moral pokazati lingvistični atlas. Za nazorno sliko jezikovnega razvoja pa zadostuje, če upoštevamo za vse kraje strukturo vokaličnega in konzontičnega sestava, točen prikaz akcentuacije in pomembnejše oblikovne in leksikalne posebnosti. Vemo, da ima vsak pojav svojo ploskev in da se od tisočeri morda komaj dve, tri popolnoma krijeta, ali pa niti ne. Zato ne smemo misliti, da imajo dialekti ostro določene meje; ne, govor se od vasi do vasi tiho, nepazeno menjava, a v neki določeni razdalji ima že svojo novo obliko; jezik ni nič stalnega, vendar se v njem kljub temu formirajo neke določene in določljive enote, ki jih imenujemo dialekte.«

Po teh merilih so razmejena in opisana narečja slovenskega jezika; opirajo se predvsem na razvojne rezultate dolgega naglašene in delno nenaglašene vokalizma, na razlikovalne pojave pri soglasnikih (tudi nekaterih starejših soglasniških sklopov) in na posebnosti oblikoslovja ter besedja. Že iz navedenega odlomka je razvidno, da je med prvenstvene naloge dialektološkega raziskovanja F. Ramovš uvrstil prav lingvistični atlas. Do izvedbe zamisli je lahko prihajalo šele, ko je bila osnovana tudi ustrezna znanstvenoraziskovalna ustanova Slovencev SAZU. Pod njenim okriljem se je v Inštitutu za slovenski jezik pričelo dolgoročno dialektološko raziskovalno delo. Ramovš je za Slovenski narečni atlas izdelal mrežo krajev (čez 500 točk) in vprašalnico in v zahtevno delo uvedel kot prizadevni mentor svojega učenca in naslednika, že usmerjenega dialektologa dr. Tineta Logarja. Po njegovi smrti (1952) je zamisel prešla na zavzetega izvajalca, ki je prvi sam prekriziral domala vse slovensko ozemlje doma in v zamejstvu ter po vprašalnici za SLA inventariziral večino dialektološkega gradiva SLA.²² Odkrival je jezikovna dejstva, ki so omogočala natančnejše razmejitve narečij ter prispevala nove osvetlitve jezikovnega razvoja posameznih narečnih skupin (prim. ugotovitev o drugotnem izvoru gorenjskega enoglasniškega samoglasniškega sestava, prvotno enotni izvor dolenske in gorenjske narečne skupine, razkritje notranjskega dialektota kot novotvorbe ob križanju narečnih pojavov dveh narečnih skupin — dolenske in primorske itd.). Predvsem pa je nova metodološka razlaga spremenila pogled na zgodovinski in prostorski razvoj slovenskega jezika, ki ga spoznavamo kot skupek funkcionalnih diasistemov ne glede na širši ali ožji potek izoglos.

²² Južnonotranjske in del dolenskih govorov za SLA je zapisal J. Rigler (prim. še njegovo disertacijo *Južnonotranjski govori* (1963) in habilitacijo *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1968), govore panonske narečne skupine tudi R. Kolarič. — Skofjeloški govor je monografsko zajela asist. F. Benedik (magistrsko delo 1981), severozahodne notranjske govore asist. Š. Horvat (magistrsko delo 1984).

Nova predstavitev glasoslovnih pojavov v funkcijsko pogojenih sestavih omogoča drugačno razlago sprememb na morfološki (oblikoglasni) ravnini, novi tehnični pripomočki pa tudi inventarizacijo narečne skladnje in besedja v sobesedilu (kar omogoča spoznavanje pomenskih sprememb besedja) ... O številnih novih odkritjih je bila slavistična javnost sproti obveščana (glej bibliografijo), o terenskih raziskavah posameznih točk za SLA pa so bila izdelana sprotna poročila, hranjena v prostorih Dialektološke sekcije SAZU, ZRC. Kartotečno gradivo za SLA je v pripravi za kartografiranje. Nova metodološka izhodišča za interpretacijo narečnih jezikovnih pojavov na glasoslovni ravnini in na področju besedoslovja so se oblikovala pri mednarodnem dialektološkem projektu za OLA (rezultat je nov tip fonoloških opisov). Jubilant je izdelal izhodiščni slovenski sestav, po katerem so bili enotno izdelani fonološki opisi oseh slovenskih točk OLA (25), uveljavil jih je pri izdelavi magistrskih nalog ter vnesel v pedagoški proces. Spričo tako zavestno in vestno opravljenega raziskovalnega dela, spričo obvladovanja teoretičnih in metodoloških novosti pri mednarodnih dialektoloških projektih, kjer je po jubilentovi zaslugi med slovanskimi jeziki slovenskemu jeziku dodeljeno enakopravno mesto, samo obžalujemo, da pri poskusnih, začetnih zapisih vprašalnice za SLA ni prišlo do njene revizije in izpopolitve besednih enot (obsega jih 665 + 205 tipov slovnčnih vprašanj); z glasoslovno-oblikoslovnimi podprašanji prinaša sicer čez 2000 odgovorov, vendar to gradivo ustreza Ramoševi predvojni zamisli o nalogah SLA. V slavističnem svetu je že dosežena izdelava dialektoloških atlasov po jezikovnih ravninah s posebej izdelano vprašalnico za posamezne jezikovne ravnine (npr. slovaški dialektološki atlas).²³ Z vidika sodobnih zahtev in potreb predstavitev ter opisa jezikovnih narečnih pojavov bodisi v atlasih bodisi v samostojnih monografijah posameznih narečnih področij, ki se bodo nedvomno še poglobljale in razširile z vidiki socioligvistike, bilingvizma²⁴ itd., saj se pri obravnavah jezika ponovno krepi meddisciplinarni pristop, postaja zbiranje narečnega gradiva po zastareli vprašalnici vprašljivo. Zdajšnji problemski obseg vprašanj zagotavlja osnovno količino gradiva za glasoslovni opis, ne zajema pa ustrezne količine gradiva za izčrpno predstavitev oblikoslovnega sestava (variantnost naglašanih in nenaglašanih končnic), tematska razvrstitev, obseg vprašanj, zadevajočih besedje, s področja človekove materialne in duhovne kulture more biti le osnova za nove tematske besedijske vprašalnice za zajetje narečnega besedja, vsaj tipičnih narečnih strokovnih izrazij, katerih produktivnost bi bila vidna iz ustreznih vprašalnic za besedotvorje.²⁵ Vse te nove naloge so rezultat razvoja sodobnega jezikoslovja. Zbrano gradivo za SLA ustreza prvotnemu namenu vprašalnice, ki naj bi v obliki zemljepisnega atlasa omogočila »ploskovno predstavitev« posameznih narečnih pojavov, v sodobnosti pa se zdi bolj zanimivo »atlas sistemov«, ki ga zaslutimo ob Rigler-

²³ Atlas slovenskega jezika I. Vokalizmus a konsonantizmus 1968 (Mape in Komentar); II. Flexia (Komentar 1978, Mape 1981); III. Tvorenje slov (Komentar 1978, Mape 1981), SAV Bratislava.

²⁴ Prim. raziskovalni koncept s poskusnim zajetjem besedišča in predloženo obdelavo v dvojezičnem okolju: S. Hafner, E. Prunč, Lexikalische Inventarisierung der slovenischen Volkssprache in Kärnten, Gradec 1980.

²⁵ Npr. koncepcija Varšavske dialektološke šole W. Doroszewskega; projekt za inventarizacijo kajkavskega in čakavskega narečnega besedišča oziroma izdelavo tezarusov (Dialektološka sekcija JAZU, Zagreb). Koncepcija narečnega slovarja slovaškega jezika, SAV, Bratislava.

jevem *Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu* (1963) in v Logarjevi predstavitvi teh etap (starejših in mlajših) in celotne morfonološke zgradbe v posameznih slovenskih narečjih od arhaičnejših obrobni do inovacijsko močnejših središčnih²⁶ (npr. gorenjščina, ki v razvoju vokalizma, konzontanizma in oblikoslovja nekako prehiteva druge narečne skupine).

Dolgoletno pomanjkanje usposobljenih strokovnih sodelavcev je razlog za določen zastoj pri izdelavi SLA; vse težje ga bo nadoknaditi, ker se ob pripravi in obdelavi zbranega gradiva kažejo potrebe po dodatnem raziskovanju posameznih problemov. Po smrti J. Riglerja, ki se je posvečal narečnim naglasnim vprašanjem ter v svojih raziskavah razvil zlasti Baudouinovo (in Ramošvevo) načelo odvisnosti kakovosti od količnosti na področju narečnega samoglasniškega razvoja, je zazijala nevarna praznina. Dialektološko delo zahteva trajni stik z narečnim prostorom in socialnim okoljem, pa tudi obvladovanje teoretičnih metodoloških novosti za ustrezno zajetje in znanstveno ali praktično uporabo, predstavitev jezikovnih narečnih dejstev.

Od prvih opozoril in opisov »opaznih« narečnih pojavov v posameznih slovenskih deželah do sistematičnega zajetja glasoslovno-oblikoslovnih sistemov v vseh slovenskih narečnih skupinah po premišljeno oblikovani mreži točk je preteklo preko 140 let. Delavcev na tem področju je bilo malo, čeprav je živi, spreminjajoči se jezik po svoji obliki in pomenski vsebini eden od najbolj zanimivih in raziskovanja vrednih pojavov človeštva. Kdor to doume, mu je predan vse življenje. Tako tudi naš jubilarant — zaslužni profesor, akademik dr. Tine Logar.

Martina Orožen
Filozofska fakulteta, Ljubljana

²⁶ T. Logar, *Pregled zgodovine slovenskega jezika*. Informativni Zbornik Seminarja za SJLK, Ljubljana 1974; Slovenski dialekti — temeljni vir za rekonstrukcijo razvoja slovenskega jezika, JIS 29 (1983/84), št. 8.